

El pronom «es» subjecte en un text de Carles Riba

ALBERT JANÉ

«Què! –diu algú– ¿se'ns prohibiria d'usar el reflexiu per a designar el subjecte indeterminat (*es venen llibres*) i se'ns obligaria a substituir-lo sistemàticament pel pronom arcaic *hom* (*hom ven llibres*)?» No hi ha cap gramàtic que hagi condemnat aquella construcció, que trobem amplament usada en català antic.

Pompeu Fabra

En una conversa que vam mantenir, deu fer cosa de quaranta anys, amb J.V. Foix, el poeta es preguntava si Carles Riba havia usat mai el pronom *hom*. No en devia recordar cap cas –cap ocurrència–, i li devia semblar que no. El fet és que seria més aviat estrany que Carles Riba hagués prescindit d'aquella forma pronominal, que es pot dir que trobem en tots els seus contemporanis, però també és cert que hi va recórrer rarament. Una lectura atenta dels seus textos dona aviat una resposta afirmativa a la pregunta que es feia el poeta de Sarrià:

- [1] ... els segles, més que enfugits, arrelats, i un futur, cap al qual hom es decantés sense caiguda (Prefaci a la segona edició de *Elegies de Bierville*, «Óssa Menor», Barcelona, 1951, p. XII).
- [2] Hom sense voler es veu forçat a pensar en les dures paraules de Melo... («Entre dos dilettantismes», dins *Llengua i literatura*, «Antologia catalana», Barcelona 1965, p. 34).
- [3] Hom veu que cal reconstruir molta cosa, amb modèstia i paciència, damunt fonaments pregons... («Una generació sense novel·la», dins *Llengua i literatura*, p. 42).

Cal fer observar que, en els dos primers exemples transcrits, l'ús del pronom *hom* obeeix al fet que fa de subjecte d'un verb pronominal (*decantar-se*, *veure's forçat*) i, doncs, no és viable l'ús del pronom *es*. És, sens dubte, un dels casos en què el pronom *hom* se'ns revela d'una gran utilitat. En el tercer cas, tot i tractar-se d'una construcció pròpi-

ament impersonal, l'ús del pronom *hom* permet a l'autor d'expressar un cert grau d'identificació amb el que expressa, que no sabríem veure si resolvia la seva frase amb el pronom *es*: *Es veu que cal reconstruir molta cosa...*

Un text, força extens, en què Carles Riba va prescindir totalment del pronom *hom* és un treball tan significatiu com el prefaci a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, reproduït en totes les altres edicions posteriors i en diversos reculls d'assaigs de Riba. Cal dir que l'ús preponderant del pronom *es* per a la formació de construccions impersonals no deixa de cridar l'atenció, i és molt probable que, sense l'autoritat indiscutida de qui era aleshores el president de la Secció Filològica, algun corrector poc partidari de l'ús del pronom *es* impersonal no s'hauria sabut estar de suprimir-ne uns quants amb el recurs, principalment, del pronom *hom*. Heus ací la transcripció de totes les ocurrències del pronom *es* subjecte d'aquest text de Carles Riba:

- [4] ... en la disciplina amb què s'han seguit o procurat seguir les normes per ell formulades... (*DGLC*, p. XI).
- [5] ... a què un poble, si es vol la minoria dirigent d'un poble... (p. XI).
- [6] Folles, en tant que es parteix cap a elles amb una certa inconsciència, sí... (p. XI).
- [7] Que es volia assolible era, en ell i en el grup que representava, un fet (p. XII).
- [8] ... la noble follia de l'idioma, quan es galleja de tenir-la (p. XII).
- [9] El gust: vet aquí un sentit que en ell mateix no s'hereta (p. XIII).

- [10] Sense aquest gust [...], poc es tindrà idea del que és estil (p. XIII).
- [11] Sense aquest gust, se serà peresosamente esquerp i inútilment rebel a la gramàtica i s'esperarà temeràriament massa de tota mena de... (p. XIII).
- [12] S'anirà, en suma, per camins primaris i mitjans a bon preu, cap al que avui... (p. XIII).
- [13] ... cap al que avui [...], més lluny es considera del que ha de fer l'escriptor... (p. XIII).
- [14] ... pel que obscurament es volia de perfecció, d'ordre, de goig i en certa manera de luxe en ella (p. XIV).
- [15] ... un abast que no es pretengué mai de donar-li (p. XV).
- [16] D'un fet no es pot prescindir: tothom que sense un mínim... (p. XV).
- [17] ... aquest tipus de consultant de bona fe no és [...] el que generalment s'ha d'esperar per a un diccionari (p. XV).
- [18] ... una expressió sempre canviant i acolorida i, per poc que es pugui, ben diferent de... (p. XV).
- [19] ... es pot dir que més aviat es tornava de tanta abundància (p. XVII).
- [20] ... que es pugui creure que avui ho comprendrien altrament (p. XVII).
- [21] Es pot dir que el *Diccionari Fabra* és concebut i elaborat perquè marxi... (p. XVII).

En tots els vint casos d'ús del pronom *es* que contenen les divuit citacions precedents, s'hauria pogut usar, amb el mateix valor, com a subjecte impersonal, el pronom *hom*, solament amb un canvi de col·locació en els exemples [9], [10] i [16].

Cal fer notar, així mateix, que en aquests vint casos trobem no solament verbs transitius, que molt sovint són els únics que prenen en consideració alguns preceptistes, quan tracten de les oracions impersonals amb el pronom *es*, amb què simplifiquen el problema de la seva anàlisi, sinó amb verbs intransitius, purs o amb un complement d'objecte regit per una preposició, i fins i tot amb un verb atributiu, com és el primer exemple de [11], que és potser l'ús que més reserves ha merescut.

Remarquem, encara, l'exemple [17], amb el pronom *es* impersonal en un frase en què s'expressa el sentit d'obligació (verb *haver*, prep. *de* i un infinitiu), solució que, sense fonament, hi ha qui ha considerat no tan recomanable com la construcció amb el verb *caldre*¹. Però no hem pas de silenciar que en aquest mateix text que comentem trobem els exemples següents, de frases resoltes amb el verb *caldre*, en les quals hauria estat també possible la perífrasi d'obligació amb el verb *haver* i el pronom *es* impersonal o subjecte:

- [22] Cal celebrar com una ventura aquesta reedició del *DGLC*... (p. XI).
- [23] ... en el curs de l'acció, cal refer de bell nou els comptes del començament (p. XII).
- [24] No caldria, però, oblidar que la follia segurament obliga més (p. XII).
- [25] ... de clàssics disponibles, si cal dir-ho altrament (p. XIII).
- [26] ... i la massa parlant disposi de la il·lustració necessària, cal afegir... (p. XVI).
- [27] ... la bondat del diccionari a fer i la seva eficàcia [...] calia cercar-les en la precisió... (p. XVII).

Una de les objeccions que se solen formular a les construccions impersonals amb el pronom *es* és que en alguns casos, especialment amb un complement acusatiu animat que es

comporta com un subjecte, hi pot haver una ambigüitat. És evident que, si es tracta d'una possibilitat real d'ambigüitat, cal evitar aquesta construcció i recórrer a qualsevol altra solució. Però és interessant de veure com en molts casos aquesta possible ambigüitat és merament gramatical. És a dir, que una mateixa construcció admet dues anàlisis diferents que corresponen, en realitat, a l'expressió d'una mateixa idea; algunes vegades, o força sovint, a dues maneres diferents de percebre una mateixa realitat lògica. Els exemples següents, del mateix text de Carles Riba, poden il·lustrar el que acabem de dir:

- [28] La glòria de Pompeu Fabra, expressada en la quasi unanimitat amb què es feia i continua fent-se precedir el seu nom del títol de Mestre... (p. XI).
- [29] ... més tristament que no pas si morís, una llengua es pot paraitzar en una petita vida d'actes pràctics, immediats, intervinguts... (p. XIV).
- [30] ... una llengua comuna escrita es forja allí on el moviment literari té més pes... (p. XVI).

Probablement, en el cas de [28], semblaria més natural d'analitzar la frase com una passiva reflexa, en què, doncs, *es feia i continua fent-se precedir* seria substituïble per *hom feia i continua fent precedir*. Però també seria possible de veure-hi una oració reflexiva pròpiament dita, amb el sintagma *el seu nom* com a subjecte. Cal adonar-se, però, que el sentit real de la frase seria el mateix en tots dos casos. En l'exemple següent [29], en canvi, creiem que més aviat ens inclinariem, en una primera consideració, a veure-hi una oració reflexiva pròpiament dita, amb el sintagma *una llengua* com a subjecte, evidentment. Però també seria possible de veure-hi una passiva reflexa: la llengua es paralaitza perquè hom (els seus parlants, els seus usuaris) la paralaitza. El tercer exemple [30] és

potser el més significatiu, perquè les dues anàlisis són clarament possibles i versemblants, sense que aquesta doble anàlisi correspongui a la més mínima diferència de sentit.

Riba, naturalment, també recorria, ara i adés, a les construccions de veu passiva amb valor impersonal, tal com mostren els exemples següents:

- [31] Pel sol fet que vegi la llum, seran remoguts els fonaments i fins els principis de la seva autoritat (p. XIV).
- [32] ... per iniciativa feliç de qui sigui, que per a un idioma amb vida normal no serà mai generalment acceptada si no subvé... (p. XVI).
- [33] ... quan tot, ja en vida del Mestre, ha estat sotmès a la seva revisió i aprovació... (p. XVII).
- [34] Quan l'obra fou empresa, la bondat del diccionari... (p. XVII).
- [35] ... en la precisió i en la coherència amb què hi fossin definits i posats en relació els elements... (p. XVII).
- [36] Es pot dir que el *Diccionari Fabra* és concebut i elaborat perquè marxi cap on el dugui... (p. XVII). ♦

1. Devia ser l'any 1954 que va aparèixer, com a primer número de la Biblioteca Raixa, aquell manual de Joan Coromines, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, que tant ens va il·lustrar a tots els qui encara ignoràvem moltes coses elementals de la nostra llengua. Un d'aquells catecúmens, influït per les nocions de bon català apreses d'ací d'allà, va mig suggerir que com a títol potser *El que cal saber de la llengua catalana* hauria estat més adequat. Al cap d'uns quants anys va aparèixer un altre llibre, amb propòsits anàlegs, de l'historiador Ferran Soldevila, que es deia, precisament, *Què cal saber de Catalunya*.

Sempre ens ha fet l'efecte que la forma d'aquest títol obeïa al propòsit de diferenciar-lo del del manual del professor Coromines. El cas és que d'una principal (en aquest cas, sobreentesa) com *En aquest llibre s'explica*, tant pot dependre una subordinada relativa substantiva (*el que*), com una subordinada interrogativa indirecta (*què*), i que per a l'expressió d'una obligació o necessitat impersonal tant podem dir *cal* com *s'ha de*. Molt probablement (no és sinó una suposició nostra), si el llibre de Coromines s'hagués dit *Què cal saber de la llengua catalana*, el de Soldevila s'hauria dit *El que s'ha de saber de Catalunya*.